

А.А. Алимбекова
Т.С. Жумашева

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
(E-mail: aaalimbekova@mail.ru, tolky@mail.ru)

Лидер және лидерлік мәселесін зерттеудегі ғылыми – әдіснамалық тұғырлар

Аңдатпа. Мақала лидерлік теориясы бойынша қалыптасқан ғылыми әдістемелік тұғырлар анықтауға байланысты жазылған. Мақаланың мақсаты лидер, лидерлік, лидерлік әлеует мәселесін зерттеуде ғылыми-әдістемелік тұғырлардың маңыздылығын ашып көрсету. Авторлар лидерлік мәселесін зерттеудің кезеңдері бойынша жазып, лидерлік тұғырларға анықтама бере отырып, түрлерін бөліп көрсеткен. Лидерлік мәселесін зерттеген жетекші ғалымдардың ой-пікірлерін талдап, жүргізген тәжірибиелік жұмыстарына сипаттама береді. Мақалада авторлар тұғырды білім беру үдерісінің тиімділігін арттыратын кешенді педагогикалық құрал деген ойды басшылыққа ала отырып, айтылған ой-тұжырымдар уақыт тексерісінен өткен, бүгінгі күнге дейін өзектілігі артып келе жатқан идеялар лидерлікті дамытуға бағытталған кешенді педагогикалық құрал болып табылатынын айтады. Лидер және лидерлік мәселесін зерттеудегі ғылыми – әдіснамалық тұғырлар тұлғаның атқаратын қызметін, стилін және түрлерін терең зерттеуге, лидерлік әлеуетін айқындауға мүмкіндік берді. Зерттеу барысында қарастырылған ғылыми тұғырларды талдау арқылы оның құрылымы анықталды.
Түйін сөздер: лидер, лидерлік, лидерлік әлеует, тәсіл, тұғыр, макротұғыр, микротұғыр, қалыптастырушы, дамытушы.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2022-140-3-30-37>

Кіріспе

Лидер және лидерлік мәселесін зерттеу философия, саясаттану, әлеуметтану, психология ғылымдарында көптеген жылдар бойы ғалымдардың қызығушылығын арттырып келеді, ал соңғы жылдары педагогика ғылымында теориялық және практикалық зерттеу жұмыстарының қызығушылық нысанына айналды. Сонымен қатар менеджмент саласында лидер және лидерлік мәселесі мамандардың тиімділігін, белсенділігін, өндіріске пайдалы жағына байланысты терең зерттелген. Зерттеу әр сала бойынша жүргізіліп отырғанымен лидерлік феноменнің

мазмұнын және оны қалыптастыру тетіктерін бірыңғай түсіндіретін анықтамасы жоқ. Лидерлік әлеуметтік құбылыс ретінде адамзат өмір сүруімен, қалыптасуымен, дамуымен бірге жүріп отырады. Лидерлік - бұл ең алдымен өзара іс-әрекет. Көптеген ұйымдарда басшылар бағыныштыларға әсер етеді, бірақ бағыныштылар да басшыларға да әсер ететін жағдайлар жиі кездеседі. Осындай өзара қарым-қатынасқа тартылған адамдар тұрақты өзгерістерге ұмтылып, лидерлік статусқа жету үшін емес, ұйым мүддесі үшін өзгерістерге жағдай жасауды болжайды.

Қоғамды ғылыми тұрғыдан түсіндірудің басты ерекшелігі, қоғамдық қатынастар мен

байланыстар. Қоғамдық қатынастар негізінен екі түрге, яғни материалдық және идеологиялық қатынастар болып бөлінеді. Материалдық қатынастарға табиғат және оның қазына байлықтарын адам арқылы өңдеп, қоғам өміріне пайдалану жолдары жатады. Ал идеологиялық қатынастың негізгі мәселесі адамды адам арқылы тәрбиелеу, жетілдіру іс-әрекеттері болып табылады. Лидерлік сапалар болашақ педагогтардың қоғамдық қатынастар мен байланыстардағы бәсекелестіктерде кәсіби біліктілігін, шеберліктерін дамытуға зор ықпалы етеді. Лидерді - лидер тәрбиелейді. Лидерлік сапалар болашақ педагогтардың кәсіби әлеуметтік бейімделіп, мамандықтары бойынша қызметтерін табысты атқару үшін де аса маңызды.

Зерттеушілер назарын лидерліктің феномені ХХ ғасырдың ортасынан бастап қызықтыра бастағаны белгілі. Қоғам дамыған сайын лидер және лидерлік мәселесінің өзектілігі арта түсті.

Негізгі бөлім

Лидерлік әр қоғамда орын алып келе жатқан феномен. Лидерлік феноменісіз қоғамның өзгеріп, дамуы мүмкін емес. Лидер (leader) және лидерлік (leadership) сөздерінің ағылшын - саксон тілінде негізі «жол» немесе «бағыт» мағынасына келетін «lead» болып табылады. Теңіз жүзушілері бола тұра, ағылшынсаксондықтар (ағылш. ship) бұл атауды кеме бағытын белгілеу үшін теңізде пайдаланған. Осылайша, лидер деп жолды көрсеткен (немесе жолын көрсеткен кеме) адамдарды атап кеткен. Соңғы жылдары «leader» және «leadership» ұғымдары әлем бойынша танымал десек қателеспейміз.

Лидерлік - сөзінің қазіргі кезде түсіндірілуі: а) қандай да бір іс-әрекет саласында басқалармен салыстырғанда жеткен жоғары жетістігі; ә) топты ыдыраушылықтан сақтайтын әлеуеті; б) өзгелерге әсер ете алатын қасиеті; в) ерекше өнер т.с.с. [1,480 б]. Лидерлік өзгерістерге бағытталған, қоғам мен адам үшін этикалық-бағдарлық сипаттағы адамгершілік құндылықты көрсететін әлеуметтік феномен.

Лидерлік феноменіне адамзат қоғамында барлық уақытта ерекше назар аударылған.

Лидерліктің маңызды элементі адамдарға әсер ету, оларды ортақ тұжырымдама төңірегінде топтастыру. Осылайша, лидерлік қоршаған ортаға әсер етуді көздейді, соның нәтижесінде адамдар болашақта қалаған нәтижелерге қол жеткізуге бағытталған өзгерістерге ұмтылады.

Лидерлік - қалыптасқан білім беру жүйесіндегі әкімшілік қағаз жұмысы мен жоспарлаудан ерекшеленетін адам қызметінің ерекше түрі. Лидерлік қалыптасқан тәртіпке, дәстүрге, заңдылықтарға қарсы тұруымен, жаңашылдығымен өз идеясын жүзеге асыра алатын біліктілігі мен дағдысымен басқалардың көңілін өзіне бөлдіре алатын адам.

Лидерлік ұғымы адамдардың іс-әрекет үдерісін қамтығандықтан, оның командасыз әрекет етуі мүмкін емес. Белгілі нәтижелерге қол жеткізген жеке адам өз мамандық саласында лидер болуы мүмкін. Лидерлер үрдісінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылатын команда құру, топқа әсер ету, басқаларға мотивация бере отырып, мақсат қоя біледі. Мақсат ұғымы лидер мен топтың немесе команданың болашақта қажетті нәтижелерді қамтамасыз ететін өзгерістерге белсенді түрде ұмтылатынын білдіреді.

Сонымен лидерлік бір-біріне әсер ететін және нақты өзгерістерге және жалпы мақсаттарды көрсететін нәтижелерге қол жеткізуге бірлесіп ұмтылатын лидер мен топ, команда мүшелерінің арасындағы өзара қарым-қатынас. Білім беру жүйесінде әлемдік стандартқа сай интеллектуалдық элита өкілдерінің үлгісінде басқарушылық, зияткерлік және коммуникативтік қабілеттері мен ұйымдастырушылық дағдылары жоғары дамыған кәсіби лидер тұлға болуға тиіс. Олай болса жоғары оқу орындарының негізгі міндеттерінің бірі кәсіби лидерлік сапалары дамыған мамандарды дайындау.

Қоғамның әлеуметтік, саяси жағдайына байланысты лидерлікке деген көзқарас та, талап та өзгеріп отырады. Мысалы,

Ежелгі әлемде лидерлікті билік және өкілеттік ретінде қарастырған (Плутарх, Со-

крат, Платон, Аристотель, әл-Фараби, Ж.Баласұғын, Қайқауыс, Конфуций, Цзы лу, Лао Цзы, Мэн-цзы, және т.б.)

XIX ғасырдың ортасына дейін лидерлік еркіндік және адами құндылық. (Әл-Фараби, Ж.Баласағұн, Н. Макиавелли, Ш.Л. Монтескье Ж.Руссо, Д.Локк, Г.Спенсер, Ч.Ломброзо А.Я. Каменский, И.Г. Песталоцци, В.Г.Белинский, К.Д. Ушинский, Т.Карлейль, Ш. Уалиханов, Ы. Алтынсарин, Абай және т.б.)

XIX ғ. ортасынан - XX ғ. бірінші жартысына дейінгі кезеңде лидерлік белсенділік, патриотизм, басқару мен лидерлік стильдері анықталған. (Ф.Гальтон, К.Левин, В.М.Бехтеров, А.Ф.Лазурский, П.П.Блонский, А.С. Залужный Ж. П.Н. Войтоловский, Ш. Құдайбердіұлы, Ж.Аймауытов, М. Жұмабаев, А. Байтұрсынов, М.Дулатов, Х.Досмұхамедов, Ш. Әлжанов, Е.А. Аркин, Д. Карнеги, А.С.Макаренко, Л.И.Уманский және т.б.)

XX ғ. екінші жартысынан - XX ғ. аяғына дейінгі кезең лидерлік басқару саласындағы ізгілік, басшыға қойылатын адамгершілік талаптары мен ұстанымдары (Г.Кунц, О. Донелл, М.Мескон, Р.Стогдилл, Б.Д.Парыгин, Б. Карлоф, Дж.Хома, М.Г. Ярошевский, Г.С.Хоманс, Б.Карлоф, С.Седерберг, А. Маслоу, К. Роджерс, Дж. П. Кенджеми, А.Г. Ковалев, В.Н. Мясичев, З.И. Равкин, Ш. Амонашвили, Р.М. Қоянбаев, Т.М. Баймолдаев және т.б.)

XXI ғасыр кезеңі - кәсіби лидерлік, білім беру кеңістігіндегі ұйымдастыршы-жасампаз лидер. (Дж. Рон, Дж. Максвелл, Р.Л.Кричевский, Н.С..Жеребова, Л.И.Уманский, О.Н.Каприенкова, Г.Ш.Тажутдинова, А.Л.Уманский, Р. Шарма, А.В.Зорина, Қ.Ж.Аганина, А.Қ.Рысбаева, С.А.Наконечный, Б.М. Баймұханбетов, А.А. Алимбекова, М. Ушатов, А.М. Байкулова, және т.б.) [2, 15 б.].

Көрсетілген кезеңдерге қарай отырып, лидерлік әр ғылым саласында, түрлі елдің философиялары мен ғалымдарының еңбектерінде екі мың жыл бойы талқыланып, жылдар өткен сайын өзектілігі артып келе жатқан күрделі мәселе деп тұжырымдауға мүмкіндік береді. Мысалы, Қазақстанда тұлғаның саяси лидерлік даму мәселелерін: А.М. Рахымжанов, Н.А.Абуева, В.И.Карасев, Б.Аяган, Г.Нұрым-

бетов және т.б. зерттеулер жүргізіп, ғылыми тұжырым жасаған еңбектерін білеміз. Соның ішінде М.Б.Қасымбеков, Е.Е.Ертысбаевтардың монографиялық зерттеулерінде Елбасының саясаттағы лидерлік әлеуетін ашып көрсете білді. Соңғы жылдары педагогика ғылымында лидерлік мәселесінің зерттелуінің белсенділігі артты. Себебі педагог лидерлігі жасұрпақты оқытып, тәрбиелеу мен дамытуда өте маңызды болып отыр. Осыған байланысты отандық зерттеушілердің зерттеу бағыттарына тоқталып өтсек. Б.М.Баймұханбетов болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің лидерлік сапасын қалыптастыру туралы; болашақ педагогтардың лидерлік сапасын дамытудың педагогикалық шарттарын анықтау мәселесін А.А.Алимбекова; педагогикалық жоғары оқу орындары студенттерінің лидерлік әлеуетін дамыту туралы М.Ә.Ушатов, студенттердің көшбасшылық қасиеттерін өркендетуде ұлттық кодтың атқарар рөлі туралы Н.А. Кударованың және т.б зерттеу жұмыстарын атап айтуға болады.

Көптеген отандық және шетелдік ғалымдар лидерлік мәселесін ғылыми – әдіснамалық тұғырлар бағыттарына сәйкес зерттеген. Осыған орай «тұғыр» - ұғымына тоқталатын болсақ, педагогикалық ғылыми еңбектерде тұғыр орысша «подход» ұғымы ерекше орынға ие. Д.В. Дмитриевтің редакциялық басшылығымен құрастырылған орыстың түсіндірме сөздігінде «подход» сөзінің бірнеше анықтамасы берілген. Мысалы,

1. «Подходом называют чьё-либо появление где-либо» (например, ждать подхода подкрепления) Демек біреудің бір жерде көрінуі.
2. Подходом называют появление чего-либо движущегося. (Синоптики предупредили о подходе туч с дождём) - қозғалатын нәрсенің пайда болуы
3. Подходом называют место, по которому можно подойти к чему-либо. (Удобный подход к реке) - бұл бір нәрсеге жақындай алатын орын.
4. Подходом называется способ рассмотрения какой-либо проблемы. (Индивидуальный, глобальный, традиционный подход) (Использовать научный, твор-

ческий подход к решению проблемы) бұл бір мәселені қарау тәсілі.

5. «Если кто-либо стремится найти подход к кому-либо, то это означает, что этот человек ищет способы взаимодействия, общения с кем-либо. (разумный, дипломатичный подход) (подход к детям)» демек бір адам басқа адаммен қарым-қатынас жасаудың тәсілдерін іздейді [3, 796 б.].

Сонымен, «тәсіл» (тұғыр) тұжырымдамасының бастапқы мазмұны дегеніміз - белгілі бір идея, тұжырымдама, көзқарас немесе ұстаным, құбылысты, үдерісті зерттеуді, ұйымдастыруды анықтайтын принциптер жиынтығы.

Қазақ түсіндірме сөздіктерінде «подход», «тәсіл» деп аударылады. Педагогикада «тәсіл» (подход) термині оқыту немесе тәрбиелеу стратегиясын анықтайтын принциптер жиынтығы ретінде анықталады. (В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов). Соңғы жылдары педагогикалық ғылыми зерттеу жұмыстарында «подход», қазақ тілінде «тұғыр» деп айтылып жүр.

Ш.Таубаева «тұғыр» – ғылыми педагогикалық қызметтің қандай да бір үдерісінің элементі, жеке әрекеті» деп сипаттама берді. [4,101б.]. Ғалым педагогикадағы әдіснамалық тұғырларды жіктеп, педагогикадағы әдіснамалық тұғырларды макротұғырлар және микро тұғырлар деп екіге бөліп қарастырды.

Макротұғырлар: мәдениеттанымдық, синергетикалық, ақпараттық коммуникациялық, экологиялық.

Мәдениеттанымдық микротұғырлар: нақты-тарихи, ізгілікті, формациялық, өркениеттік, этномәдениеттілік, еуразиялық, құндылықтық, менталдық, әлеуметтанымдық, психологиялық, диагностикалық, болжамдық, тұлғалық.

Синергетикалық микротұғырлар: кибернетикалық, жүйелілік, құрылымдылық, тұтастық, инновациялық, баламалық, нұсқалық, технологиялық, стандарттық, бағдарламалық-бағыттық, іс-әрекеттік, мәндік, оңтайлылық, кешендік.

Ақпараттық коммуникациялық микротұғырлар: интерактивтік, коммуникативтік, ақпа-

раттық, пәнаралық, алгоритмдік, ықтималдық, статистикалық, әлеуметтік, герменевтикалық, жағдаяттық, акмеологиялық, риторикалық, аксиоматикалық.

Экологиялық микротұғырлар: экологиялық, антропологиялық, табиғатты қорғаушылық, валеологиялық [4,107б.].

Көптеген ғалымдар тұғырды білім беру үдерісінің тиімділігін арттыратын кешенді педагогикалық құрал деп түсіндіреді. Лидер және лидерліктің ғылыми негіздерін анықтауда әдіснамалық тұғырларды бөліп шығару бұл саладағы өзекті мәселелерді олардың иерархиялық ретімен анықтауға, осы мәселені шешудің стратегиясы мен тактикасын айқындауға, тәжірибелік жұмыстың жоспарланған нәтижелерін болжамдауға мүмкіндік береді.

Лидерлікті зерттеудің түрлі тұғырларын қарастыра отырып, ең алдымен, олар көбінесе жалпы теориялық тұғырларға негізделген екенін атап өткен жөн және оның белгілі бір дәрежедегі жағдайда дәстүрлі және инновациялық тұғырларға бөлуге болады. Сонымен қатар лидерліктің қалыптастырушы және дамытушы тұғырларын бөліп қарастыратын болсақ, даму тұғырына негізделген ізгіліктік парадигма жеке тұлғаның шығармашылық әлеуетін ашу, адами құндылықтарын дамыта отырып, жаңа уақыттың өмірлік қажеттіліктеріне жауап беретін жауапты тұлғаны қалыптастыруға бағытталған. Мысалы, құндылық тұғыр, мотивациялық тұғыр, жүйелілік тұғыры, типологиялық тұғыр, эмоционалды интеллект тұғыры, тұлғаға бағдарлану тұғыры т.б. Қалыптастырушы тұғырлар: орта тұғыры, іс-әрекет тұғыры, ақпараттық тұғыр, құзыреттілік тұғыры т.б.

Педагогика ғылымында тұғыр түрлі бағыттарда көрініс тауып, әдіснамалық ұстаным ретінде, субъектілердің өзара әрекеттестігінің сипатын ашатын оқыту типі және даралап оқытудың технологияларын біріктірілуі негізінде құрылған үдеріс ретінде қолданылып келеді.

Тұғырларды пайдалану лидерлікті дамытуда тұлғаның өзін-өзі қалыптастыру дағдыларын дамытуға бағытталған педагогикалық үдерістің негізі болып табылады. [4,78-83 б.].

Демек тұғыр педагогикалық іс-әрекет тәсілдерін және өзара байланысты идеялар мен ұғымдардың сапалық жиынтығын пайдалануға мүмкіндік тудыратын әдіснамалық бағдар болып табылады. Солардың ішінде тұлғаға бағдарлану тұғыры болашақ педагогтардың өзін-өзі қалыптастыру дағдыларын дамытуға бағытталған педагогикалық үдерістің негізі болып табылады. Сондықтан білім беру үдерісінде білім алушының субъектілі тәжірибесі педагогтың беретін тәжірибесі арқылы мәдени сипатқа ие болып, өзгереді, дамиды, жетіледі. Демек білім алушының тәжірибесі жеке, субъективті, қоғамдық тәжірибелердің үйлесімінде, бірлескен әрекетінде, меңгерген субъективті тәжірибесіне сүйенген жағдайда ғана нәтижелі болады.

Тұлғаға бағдарлану тұғыры педагогика ғылымында тұлғаның дара, шығармашылық ерекшеліктерін ашу және есепке алу. Ресей ғалымы Е.В. Бондаревская тұлғаға бағдарлану тұғырының теориялық негіздеріне талдау жасап, білім беру сапасының қоғамдағы мәдениет дәрежесіне сәйкес болу тұжырымдамасын жасап, тұлғаға бағдарланған тұғырды көрсетті.

- білім берудің басты құндылығы және мақсаты ретінде адамға (балаға) назар аударарды (аксиологиялық тұғыр);
- тұлғаның субъективті қасиеттері мен даралығын қолдайды және дамытады (жеке көзқарас тұғыры);
- білім алушылардың бойында оқу мен өмірдің жеке мағыналарын қалыптастырады, оларды мәдениет әлеміне енгізеді (мәдениеттану тұғыры);
- жеке тұлғаның шығармашылық әлеуетін оятады (іс-әрекет тұғыры);
- тұрақсыз, белгісіз қоғамдық жағдайда білім алушыларды өзіндік өмірлік мәселелерді шешуге ынталандырады (синергетикалық тұғыр) [5, 32-34 б.].

Педагогикада тұлғаға бағдарлап оқытудың міндеттерін шешудің түрлі нұсқалары мен құралдары кездеседі. Педагогикалық үдерісі субъектілерінің төменде берілген жеке тұлғалық қызметін толық көрсету және дамыту

үшін жағдайлар жасау қажеттілігін ерекше атап көрсетеді: уәждеу (әрекетті қабылдау және негіздеу), байланыстыру (сыртқы әсерлер мен ішкі сананың түрткілеріне қатысты), коллизиялық (өмірдің жасырын қайшылықтарын көру), сыни (сырттан ұсынылатын құндылықтар мен қағидаларға қатысты), рефлексивтік, мағыналы-шығармашылық, бағдарлы (дүниенің жеке бейнесін – жеке дүниетанымды құру), ішкі дүниенің өзін-өзі реттеуін және орнықтылығын қамтамасыз ететін қызметтер, шығармашылықпен, жасампаздықпен, өзінің міндеттерін жүзеге асыру (өзін айналасындағыларға мойындатуға талпыну), өзі талабына қарай рухани деңгейін қамтамасыз ету [6, 39-45бб.].

Ғалымдардың пайымдауынша лидерліктің тағыда бір қырының айқындалуы мен дамуы адамның әр түрлі жағдайларға кездесуіне байланысты болады.

XX ғасырдың бірінші жартысында тұлғаралық көзқарасқа балама ретінде лидерлік мәселесін зерттеуге жағдаяттық тұғыр дами бастады. Нақты айтатын болсақ жағдаяттық тұғырға 1960 жылдың басында көңіл бөліп, жеке және мінез-құлық ерекшеліктерінің маңыздылығын жоққа шығармай, лидерліктің тиімділігінде жағдаяттық факторлар шешуші рөл атқарады деп тұжырымдай бастады. Жағдаяттық тұғыр, жағдаяттық факторлардың әсер ету ерекшеліктерін зерттеуге бағытталған. [7, 67 б].

Жағдаяттық теориялар авторлары лидерлік сапалардың салыстырмалылығын атап өтті. Олардың пайымдауынша, әртүрлі жағдайларда, әр түрлі лидерлік әлеует анықталынады. Сондықтан өмірдің бір жағдайларында лидер ретінде белгілі бір топта неғұрлым сұранысқа, көпшіліктің қолдауына ие топ мүшелері көрінеді. Демек лидерлік үдерісі белгілі бір топтың табиғатына және лидер шешетін міндеттерге сәйкес дамиды.

Жағдаяттық тұғыр лидерлікті қарастыратын теория топты басқару әдістемесін көрсетпейді. Лидер міндеттің күрделілігіне және оны жүзеге асыру тұғырына сәйкес лидерлік стратегиясын таңдайды. Жағдаяттық модель

тиімді лидерді міндеттерді қою стилін жағдайға тез бейімделетін тұлға ретінде анықтайды.

Алғашқы кезде жағдаяттық теорияларда лидер топтың қызметінің бірі ретінде жиі оның құралынан артық емес түрде ұсынылды. Осы пікірге сүйене отырып, топтағы лидер оның қажеттіліктерін ең жақсы түрде қанағаттандыратын, оның нормалары мен құндылықтарының иесі болып табылатын адам болып танылуы мүмкін. Тиісінше, лидер келбеті, қасиеттері мен сапасы салыстырмалы түрде көрсетілді, ал лидерлік жағдайдың функциясына ие болды. Осылайша, ерте жағдаяттық теориялар лидерліктің қалыптасуының сәттілігін тек жағдаяттық факторларға ғана көрсете отырып, басқа шектен шықпады. Бұл аспект мұндай тәсілде лидер тұлғасының белсенділігі толығымен алынып тасталады, ол флюгерге «айналады» одан еш артық емес деген көзқарас білдірген көптеген зерттеушілер сынға ұшырады.

Ал, педагогикалық жағдай - әлеуметтік педагог арнайы қоятын немесе әлеуметтік-педагогикалық процесте кенеттен пайда болатын жағдайлар мен жағдайлардың жиынтығы. Сондықтан жағдаят лидердің іс-әрекетінде үлкен рөл атқарады, егер, топтың болуының әлеуметтік жағдаяты түбегейлі өзгертін болса, онда лидердің алмасу мүмкіндігі де жоғарылайды.

Қорытынды

Тұлғаның лидерлік әлеуетін дамытудағы ғылыми педагогикалық тұғырлар лидердің атқаратын қызметін, стилін және түрлерін терең зерттеуге, тұлғаның лидерлігін айқындауға мүмкіндік берді. Лидер және лидерлік мәселесін зерттеу барысында ғалымдар қарастырған негізгі тұғырларды талдау арқылы оның құрылымы анықталды. Жоғарыда талданып кеткен ой-тұжырымдар уақыт тексерісінен өткен, бүгінгі күнге дейін өзінің көкейтестілігін жоғалтпаған идеялар болып табылады. Бұл идеялар қазіргі жоғары білім беру үдерісінде болашақ педагогтарды дайындаудың негізгі ұстанымдары мен амалдарында да айқын көрініс тауып отыр. Сонымен лидерлік мәселесі ертеден бастау алған, қоғам талабына сәйкес өзгеріп отыратын философиялық феномен болып табылады. Лидерлік әлеует индивидтің белгілі бір мәселені жаңаша шешуге мүмкіндік беретін мәнді сапасы. Ол тұлғаның өмір сүру барысында байқалады және әрі қарай дамуға қабілетті деген тұжырым жасалады.

Теориялық-әдіснамалық еңбектерге сүйене отырып, лидерліктің құрылымын, мазмұнын, қызметін, бағыт-бағдарын жан-жақты сипаттайтын педагогикағылымында қалыптасқан тұғырлар айқындалды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Головин С.Ю. Словарь психолога-практика / С.Ю. Головин. – Минск: Харвест, 2005. – 975 с.
2. Алимбекова А.А. Болашақ педагогтардың лидерлік сапасын дамытудың педагогикалық шарттары. Философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Астана, 2016. – 196 б.
3. Дмитриев Д.В. Толковый словарь русского языка / Д.В. Дмитриев. – 2003. – 1584 с.
4. Таубаева Ш.Т. Педагогиканың философиясы және әдістемесі. Оқулық / Ш.Т. Таубаева. – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 340 б.
5. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика. Учебник для вузов / Н.В. Бордовская, А.А. Реан. – Санкт-Петербург: Питер, 2000. – 304 с.
6. Сериков В.В. Личностный подход в системе принципов современного педагогического мышления // Славянская педагогическая культура. – 2003. – № 2. – С. 39-45.
7. Шалғынбаева Қ.Қ., Алимбекова А.А. Кәсіби лидерлік негіздері. Оқу құралы / Қ.Қ. Шалғынбаева, А.А. Алимбекова. – Алматы: Альманах, 2018. – 208 б.

А.А. Алимбекова, Т.С. Жумашева

Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан

Научно-методологическое подходы в изучении проблемы лидерства

Аннотация. Статья о лидерстве написана на основе сформированных научных подходов. Цель статьи - выявить и показать важность идей в исследовании проблемы лидера, лидерства, лидерского потенциала. Авторы выделяют их виды, давая определение понятиям лидер, лидерства. В статье описаны этапы исследования проблемы лидерства, а так же проанализировали ряд педагогических научно-исследовательских работ, направленных на развитие лидерство, исходя из мысли о том, что подход является комплексным педагогическим инструментом, повышающим эффективность образовательного процесса. Научно – методологические подходы в изучении проблемы лидерства и лидерства позволили глубоко изучить функции, стили и типы личности, выявить лидерский потенциал. В ходе исследования была выявлена его структура путем анализа рассмотренных научных позиций.

Ключевые слова: лидер, лидерство, лидерский потенциал, метод, подход, макроподходы, микроподходы, формирующий, развивающий.

A.A. Alimbekova, T.S. Zhumasheva

Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

Scientific and methodological approaches in the study of the problem of leadership

Abstract. The article is written on the basis of formed scientific approaches. The purpose of the article is to identify and show the importance of ideas in studying the problem of leadership and leadership potential. The authors distinguish the types and definitions of such concepts as leader and leadership. The article describes the stages of research on the problem of leadership. We also analyzed several pedagogical research works aimed at developing leadership, based on the idea that the approach is a comprehensive pedagogical tool that increases the effectiveness of the educational process. Scientific and methodological approaches to the study of the problem of leadership have made it possible to study the functions, styles, and types of personality and leadership potential. In the course of the study, there was revealed the structure by analyzing the considered scientific positions.

Keywords: leader, leadership, leadership potential, method, approach, macro-approaches, micro-approaches, formative, developing.

References

1. Golovin S.Y. Slovar' psihologa-praktika [Dictionary of psychology-practice]. (Harvest, Minsk, 2005, 975 p.), [in Russian].
2. Alimbekova A. Bolashak pedagogtardyn liderlik sapasyn damytudyn pedagogikalyk sharttary. Filosofija doktory (PhD) darezhesin alu ushin dajyndalghan dissertaciya [Pedagogical conditions for the development of leadership qualities of future teachers. Prepared dissertation for the degree of Doctor of Philosophy (PhD)]. Astana, 2016. P.196, [in Kazakh].
3. Dmitriev D.V. Tolkovyj slovar' russkogo jazyka [Explanatory dictionary of the Russian language], (2003, 1584 p.), [in Russian].
4. Taubaeva Sh. Pedagogikanyn filosofijasy zhane adistemesi. Okulyk [Philosophy and methodology of pedagogy. Textbook], (Kazakh University, Almaty, 2016, 340 p.), [in Kazakh].
5. Bordovskaya N., Rean A. Pedagogika. Uchebnik dlja vuzov [Pedagogy. Textbook for universities], (St. Petersburg, 2000, 304 p.), [in Russian].

6. Serikov V.V. Lichnostnyj podhod v sisteme principov sovremennogo pedagogicheskogo myshlenija, Slavjanskaja pedagogicheskaja kul'tura [individual approach in the system of principles of modern pedagogical thinking, Slavic pedagogical culture]. 2003. No. 2. P. 39-45, [in Russian].

7. Shalginbaeva K., Alimbekova A. Kasibi liderlik negizderi. Oku қuraly [Fundamentals of professional leadership. Study guide], (Аlmanac, Almaty, 2018, 208 p.), [in Kazakh].

Авторлар туралы мәлімет:

Алимбекова А.А. – Ph.D., қауымдастырылған профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан.

Жумашева Т.С. – аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан.

Alimbekova A.A. – Ph.D., Associate professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.

Zhumasheva T.S. – Senior lecturer, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.